

МЕЛЬНИК Яна Віталіївна, аспірант кафедри державного управління та місцевого самоврядування Львівського регіонального інституту державного управління Національної Академії державного управління при Президентові України, м. Львів.

Анотація: розглянуто сучасний стан освіти в Україні, окреслено тенденції та перспективи її розвитку в умовах модернізації, інтеграції в європейський і світовий освітній простір. Розглянуто питання освітньої політики та роль держави у її формуванні.

Ключові слова: система освіти, освітня політика, державне управління, принципи, пріоритети, тенденції розвитку освіти, інноваційна діяльність.

УДК 75.014

Яна МЕЛЬНИК

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОЇ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Освіта має значний вплив на всі аспекти життя і діяльності країни, соціуму, людської цивілізації загалом. В умовах сучасної науково-технічної та інформаційної революції освіта функціонує як складний соціально-економічний організм, який відіграє важливу роль у прогресі людства. Вона є однією з найвагоміших галузей трудової і пізнавальної життєдіяльності.

Стан освіти в сучасному світі складний і суперечливий. З одного боку, освіта стала однією з найважливіших сфер людської діяльності; величезні досягнення в цій галузі лягли в основу грандіозних соціальних і науково-технологічних перетворень. З іншого ж боку, розширення сфери освіти та зміни її статусу супроводжуються загостреннями проблем у цій сфері, що свідчать про кризові явища освітньої галузі. І, нарешті, в останні роки в процесі пошуків шляхів подолання кризи освіти відбуваються радикальні зміни у цій сфері та формування нової освітньої системи. Сьогодні освіта розглядається як стратегічний пріоритет держави, а тому проблема її формування потребує особливої уваги. Державна політика в галузі освіти є невід'ємною складовою загальнодержавної політики. Усе, що відбувається в суспільстві, природі, розвитку людської культури, так чи інакше впливає на формування та здійснення освітньої політики, функціонування системи освіти вцілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний науковий світ визначає освіту як універсальну категорію, яка виступає об'єктом різних галузей знань. З одного боку, освіту розглядають як джерело знань, з іншого – як «двигун» розвитку.

Дослідники проблем модернізації вітчизняної освіти приділяють значну увагу дослідженню формування державної політики в галузі освіти та напрямів її розвитку. Зокрема, такі дослідники, як Т. Шамова, П. Третьяков, Н. Капустін розглядають освіту, як безперервну систему, процес формування та розвиток людської особистості.

У дослідженнях В. Огнев'юка, В. Білоброва, О. Салтовського освіта виступає в ролі основного джерела трансформації змісту світогляду в умовах глобалізованого світу.

Погоджуючись з поглядами науковців України В. Андрущенко [1], Д. Дзвінчука [5], В. Кременя [8], а також зарубіжних дослідників питання освітньої політики Б. Вульфсона [3], Н. Канаєва [6], Г. Макбурні [9] та інших науковців, зазначимо, що найбільш істотний вплив на освітню сферу має глобалізація, як стабільна тенденція формування єдиної світової цивілізації та основна закономірність її сучасного розвитку.

Мета статті. Освіта зазнає значного впливу соціального клімату, який є у суспільстві, економічних, політичних, правових, екологічних, демографічних галузевих, інституціональних факторах. Тому під час розробки та реалізації державної політики в галузі освіти важливо брати до уваги об'єктивно-суб'єктивні, внутрішньо-зовнішні фактори, характер їхнього впливу на систему освіти. Це, безперечно, дасть змогу, зважаючи на тенденції та перспективи розвитку освіти, потреби суспільства, держави в освіті та освічених громадянах, розробляти реалістичну освітню політику, яка ґрунтувалася б на вітчизняному досвіді освітньо-педагогічної діяльності

з урахуванням досягнень в освітній сфері міжнародного співтовариства. Тому мета даної статті полягає в розгляді питань формування освітньої політики на сучасному етапі, із врахуванням основних тенденцій її розвитку.

Виклад основного матеріалу. За Законом України «Про освіту», освіта розглядається як пріоритетна сфера соціально-економічного розвитку суспільства.

Головна мета державної політики у сфері освіти відповідно до Державної національної програми «Освіта» («Україна XXI століття») полягає у визначенні стратегії розвитку освіти в Україні на перспективу XXI століття, створенні життєздатної системи безперервного навчання й виховання для досягнення високих освітніх рівнів, забезпеченні можливостей постійного духовного самовдосконалення особистості, формуванні інтелектуального та культурного потенціалу нації.

Стратегічними завданнями реформування освіти в Україні визначено:

- відродження і розбудова національної системи освіти як найважливішої ланки виховання свідомих громадян, формування освіченої, творчої особистості, забезпечення пріоритетного розвитку людини, відтворення й трансляції культури й духовності в усій різноманітності вітчизняних та світових зразків;

- виведення освіти на рівень розвинутих країн світу шляхом докорінного реформування її концептуальних, структурних та організаційних засад; подолання монопольного становища держави в освітній сфері через створення на рівноправній основі недержавних навчально-виховних закладів; глибокої демократизації традиційних навчально-виховних закладів; формування багатоваріантної інвестиційної політики у галузі освіти.

Стратегія розвитку змісту освіти в Україні полягає в тому, що вона виступає одночасно інструментом та засобом реалізації загальнонаціональних інтересів і пріоритетів держави.

Як зазначено у Національній доктрині розвитку освіти у XXI ст. (2002р.), при визначенні мети державної політики щодо розвитку освіти наголошено, що основними її напрямками є: «створення умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України, виховання покоління людей, здатних ефективно працювати і навчатися протягом життя, оберігати і примножувати цінності національної культури та громадянського суспільства, розвивати і зміцнювати суверенну, незалежну, демократичну, соціальну державу як невід’ємну складову європейської та світової спільноти» [10]. У доктрині підкреслюється значення освіти для формування цінностей громадянського суспільства, а також необхідність виховувати в молоді почуття належності до європейської та світової цивілізацій. Важливим, також, є положення про те, що держава повинна забезпечувати виховання особистості з демократичним світоглядом, яка орієнтується в реаліях і перспективах соціокультурної динаміки, підготовлена до життя і праці у світі, що змінюється, є конкурентоспроможною на ринку праці.

Серед факторів, що зумовлюють та визначають вектор розвитку державної політики в освіті є: «зовнішні (науково-технічний прогрес, зміни соціально-економічного стану країни, характер та особливості управління суспільством, розвиток науки та теорії управління, соціально-політичні фактори, світовий контекст розвитку освіти), та внутрішні чинники (зміна освітньої парадигми, розвиток школи)» [2, С.124].

Зміни у сфері освіти нерозривно пов’язані з процесами, що відбуваються в соціально-політичному та економічному житті держави. Саме з цих позицій спробуємо виділити основні тенденції розвитку державної освітньої політики на сучасному етапі. До них, на нашу думку, належать, насамперед, демократизація, децентралізація, дитиноцентризм, технологізація освітнього процесу або практична спрямованість навчання. Якраз вони найбільш повно відтворюють ті зміни, які характерні сьогодні для розвитку освітньої політики в Україні. Зупинимось на зазначених тенденціях розвитку детальніше:

Демократизація освітнього простору, що передбачає ліквідацію монополії держави на освіту, перехід до громадсько-державної освітньої системи, автономність

навчальних закладів та розширення прав педагогічних працівників, перехід від педагогіки репресивної до педагогіки партнерства і співпраці.

«Сучасна система управління освітою в Україні визначена як державно-громадська, яка має враховувати регіональні особливості та тенденції до зростання автономії навчальних закладів, конкурентоспроможності освітніх послуг. Така модернізація управління передбачає перерозподіл функцій і повноважень між центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та навчальними закладами» [10].

Децентралізація освіти, що означає звуження управлінських функцій центру і розширення їх на місцях, а це, у свою чергу, сприяє розвитку творчої ініціативи місцевих органів влади та оперативному розв'язанні регіональних проблем.

Відповідно до теорії державного управління, «децентралізація – це такий спосіб територіальної організації влади, згідно з яким держава передає право на прийняття рішень з певних питань або в певній сфері управлінським структурам локального чи регіонального рівня, органам місцевого самоврядування, що перебувають поза системою органів виконавчої влади і є відносно незалежними від неї».[4, С.403]

У більшості розвинених країн процес децентралізації здійснюється трьома взаємодоповнюючими шляхами: активне залучення громадського впливу на розв'язання соціальних проблем; посилення ролі місцевих органів управління соціальним сектором у прийнятті відповідних рішень про початок організаційно-економічних змін; зростання автономії закладів соціального сектора в управлінні їх фінансовими, матеріальними та кадровими ресурсами.

Сьогодні Україна шукає шляхи модернізації системи освіти та управління нею. Одним з напрямів реформування галузі, власне, і є децентралізація, тобто передача ряду функцій і повноважень від вищих органів управління до нижчих. Державні органи управління розробляють найбільш загальні стратегічні напрями, а обласні та районні органи спрямовують зусилля на вирішення конкретних, фінансових, кадрових, матеріальних, організаційних проблем.

Тому в Україні акцент на пріоритетність освітніх питань в державній політиці постійно визначається всіма гілками влади. Доказом розуміння важливості ролі освіти є розробка та прийняття «Національної доктрини розвитку освіти» як головного документа, що визначає стратегічні напрями розвитку освіти, а також «Проект Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки». Стратегія розвитку змісту освіти полягає в тому, що вона виступає одночасно інструментом та засобом реалізації загальнонаціональних інтересів і пріоритетів держави.

Дитиноцентризм – максимальне наближення навчання і виховання кожної дитини до її сутності, здібностей та особливостей.

Історія людства стає сьогодні історією розвитку особистості. Це вимагає дитиноцентричної освіти. Принцип дитиноцентризму виступає не в значенні уваги до дитини як такої, до дитини абстрактної, узагальненої, а до конкретної дитини з її особистісними характеристиками. Це важливо на всіх етапах освітньої діяльності – від дошкільного виховання до університету.

Як зазначає Є. Кремень «Дитиноцентризм в освіті – це не проголошення гасла «Все краще – дітям», і це не любов до дітей взагалі як таких. Це – виокремлення у кожній дитині її сутнісних особистісних рис і максимально можливе наближення навчання і виховання цієї дитини до її конкретних здібностей» [7, С.17]. Ідея дитиноцентризму має виступати ключовою у всіх змінах реформації і модернізації системи освіти. Основним моментом дитиноцентризму є допомогти дитині пізнати себе, розвинути на основі її сильних боків і здібностей. Насамперед потрібно змінити взаємовідносини вчителя й учня (професора і студента). Вчитель не повинен бути «над учнем», жорстко регламентувати й однозначно визначати його розвиток і пізнання, а має стати «поруч з ним», допомагаючи кожній дитині сконструювати і реалізувати оптимальний шлях пізнання і розвитку на основі її індивідуальної сутності. Тим більше, що час об'єктивно вимагає зміни ролі і місця вчителя в навчальному процесі.

З огляду на низку причин, і насамперед, на застосування нових інформаційних технологій, учитель усе більше перестає бути єдиним чи головним джерелом знань для учня. Він має бути партнером учня в навчанні й розвитку. На допомогу вчителю повинні прийти шкільні психологи, які створювали б психолого-педагогічний портрет кожної дитини, знайомили з ним кожного вчителя, відслідковували зміни, які відбуваються з дитиною, проектували власну траєкторію розвитку кожного школяра.

Основним показником прогресу людства є розвиток кожної окремої людини на основі її здібностей. Організація навчально-виховної роботи за принципом дитиноцентризму складна, проте це вірний шлях формування людиноцентристського, гуманного, демократичного та ефективного сучасного суспільства. До того ж, це головний важіль подальшого прогресу суспільства, особливо в умовах переходу до науково-інформаційних технологій.

Науково-інформаційні технології – вимоги часу, без урахування яких на національному рівні країна не може обрати правильний напрямок розвитку.

При формуванні освітньої політики необхідно враховувати, що її невід’ємним елементом є знання. Тенденції розвитку інформаційного суспільства, свідками якого ми є, закріплюють за освітою особливий статус, а форми та методи управління освітою потребують вираженої політики. У контексті нових соціокультурних вимог до освіти і вчителя, фахівці освітньої галузі, неодмінно, повинні володіти новітніми технологіями, серед яких провідне місце посідають інформаційно-комп’ютерні. Освоєння новітніх технологій – це, по-перше, шлях до комп’ютерної грамотності, без якої молодій людині сьогодні важко знайти гідну роботу; по-друге, це засіб до індивідуалізації та інтенсифікації навчальної діяльності, адже, комп’ютер у майбутньому може призвести до зміни її класно-урочної форми; по-третє, комп’ютер підключений до Інтернету та інших систем, а це є шлях до пізнання і ключ до знань з усього світу; по-четверте, комп’ютер відкриває шлях до нової форми навчальної діяльності – дистанційного навчання, яке є важливим у сьогоденні, особливо з урахуванням необхідності навчання дорослих протягом життя.

Формування нової системи освіти, яка орієнтована на входження у світовий освітній простір, вимагає істотних змін у педагогічній теорії та практиці навчально-виховного процесу. Зокрема, переходу на технологічний рівень і всебічне розширення освітніх інновацій. Сучасний фахівець, щоб бути конкурентноспроможним на ринку праці, змушений постійно розширювати та поглиблювати набуті знання, підвищувати свою кваліфікацію, отримувати нові спеціалізації, а інколи й змінювати напрямки освіти.

Крім того, сьогодні освітня політика України спрямована на світовий ринок і формується з урахуванням інтеграційних процесів, зокрема виступає одним із напрямків руху України до Європи, одночасно наближуючи освітню систему України до європейських освітніх систем. Тому формування освітньої політики вимагає й зосередження уваги на глобальних проблемах у цій галузі. Так, Європейська комісія з питань освіти констатує три тенденції у сфері освіти, які спостерігаються в країнах Європейського Союзу, але потребують загальної уваги:

– демографічні зміни, які відображаються у зменшенні кількості учнів ланки обов’язкової загальної системи освіти та вихід на пенсію, у зв’язку із досягненням відповідного віку, значної кількості викладачів;

– продовження тривалості загальної середньої освіти, та збільшення кількості студентів вищих навчальних закладів;

– загальна тенденція до автономізації шкіл, яка відбувається одночасно з процесом систематичної оцінки системи, навчального закладу та педагогічного складу [11].

Аналізуючи процеси в освітній сфері, можна зазначити, що Україна не стоїть осторонь загальносвітових тенденцій, а, навпаки, формує свою освітню політику на тлі світових змін та впровадження нових стандартів, зокрема європейських.

Висновки. Безумовно, беззаперечними ознаками розвитку людства, на сьогодні, є глобалізаційні та інтеграційні тенденції, які охопили всі сфери життя. Сьогодні

Україна стоїть на шляху впровадження власної політики та стратегії розвитку, які невід'ємно пов'язанні зі світовими тенденціями та визначають освіту як найбільш пріоритетну сферу життєдіяльності.

Формування державної політики в галузі освіти зумовлене змінами соціально-економічного стану, характером суспільства та його особливостями. Зокрема, стан системи освіти залежить від виваженої освітньої політики, компетентності державницьких рішень та правильно розставлених акцентів у визначенні стратегічних пріоритетів. На даному етапі розвитку, освітня політика має розвиватися на вітчизняному досвіді освітньо-педагогічної діяльності з урахуванням досягнень міжнародного співробітництва в освітній сфері.

Перспективи подальших досліджень. Окреслена тематика може мати розвиток у напрямі вивчення зарубіжного досвіду країн, що перебувають на етапі реформування управлінської структури освітньою галуззю та приведення освітньої системи до загальноєвропейських стандартів, зокрема, стандартів Польщі. На нашу думку, вивчення досвіду реформування вищої освіти Польщі в умовах глобалізації та інтернаціоналізації соціальних процесів в Європі та світі, створення загальноєвропейського освітнього простору позитивно вплине на реформування освітньої системи в Україні. Крім того, прогресивні ідеї досвіду Польщі можуть бути корисними й актуальними для нашої країни в умовах приєднання України до європейського освітнього й наукового простору на засадах рівноправного партнерства.

Література:

1. Андрущенко В.П. Організоване суспільство. Проблема організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть: Досвід соціально-філософського аналізу [Текст] / Андрущенко В.П. – К.: ТОВ «Атлант ЮЕМСі», 2005. – 498 с.
2. Берека В.Є. Актуальні проблеми управління освітою [Текст] / В.Є.Берека, І.М.Щоробура. - Хмельницький : Вид-во ХГПА, - 2006. – 147 с.
3. Вульфсон Б.Л. Мировое образовательное пространство на рубеже веков [Текст] /Б.Л.Вульфсон. - М.: Изд-во Моск. Психол.-социал. ин-та,- 2006. – 235 с.
4. Гуманітарна політика Української держави в новітній період [Текст]: моногр. / за ред. С.І.Здіюрука.-К.: НІСД, - 2006. – 403 с.
5. Дзвінчук Д.І. Освіта в історико-філософському вимірі: тенденції розвитку та управління [Текст]: моногр. / Д.І. Дзвінчук. – К.: ЗАТ «Нічлава», 2006. – 378 с.
6. Канаев Н.М. Глобализация и высшее образование. Взгляд из ЮНЕСКО [Текст] / Н.М. Канаев // Философия образования. – 2005. – № 1(12). – С. 26-31.
7. Кремень В.Г. Освіта в контексті сучасних соціокультурних змін [Текст] / В.Г. Кремень // Філософія освіти: наук. часопис. – 2008. – № 1-2 (7). – С. 15-21.
8. Кремень В.Г. Освіта і наука України: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи) [Текст] / В.Г. Кремень. – К.: Грамота, 2003. – 216 с.
9. Макбурни Г. Глобализация как политическая парадигма высшего образования сегодня [Текст] / Г. Макбурни // Высшее образование сегодня. – 2001. – № 1. – 46-55 с.
10. Національна доктрина розвитку освіти: Указ Президента України від 17 квітня 2002 р. № 347/2002 [Електронний ресурс] // Нормативно-правові акти про організацію освіти у вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>
11. Проект Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки [Електронний ресурс] / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf>